

לשוננו לעם

עורכים: חיים א' כהן, דוד טלשיר, יוסף עופר

מתוך

כרך מה, תשנ"ד

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

חיים א' כהן

אם תרצו אין זו אגדה

ליום כ' בתמוז
במלאות תשעים שנה
לפטירת בנימין זאב הרצל

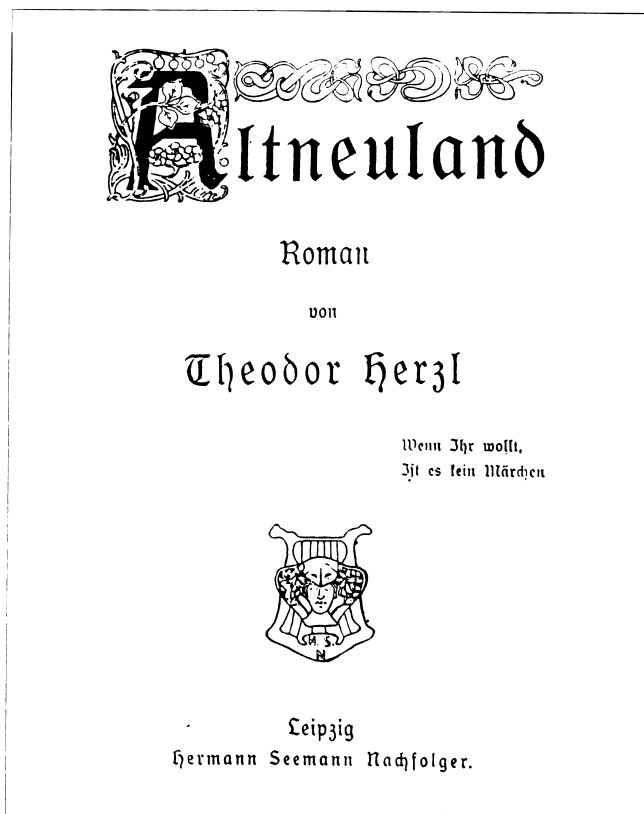
בגיליון ב של מחזור זה (עמ' 101), במסגרת תשובות המזכירות המדעית בעניין אגדה, הוזכרה בדרך אגב גם הסיסמה הידועה של התנועה הציונית "אם תרצו אין זו אגדה". ברשימה זו נרחיב קצת את היריעה בדבר התפתחות נוסחה של סיסמה זו.

כאמור כבר שם, משפט זה הוא תרגום המוטו הבא בתחילת ספרו של הרצל, אלטנוילנד, שנכתב, ככל ספריו, בשפה הגרמנית, ולשונו שם: Wenn Ihr wollt, ist es kein Märchen.

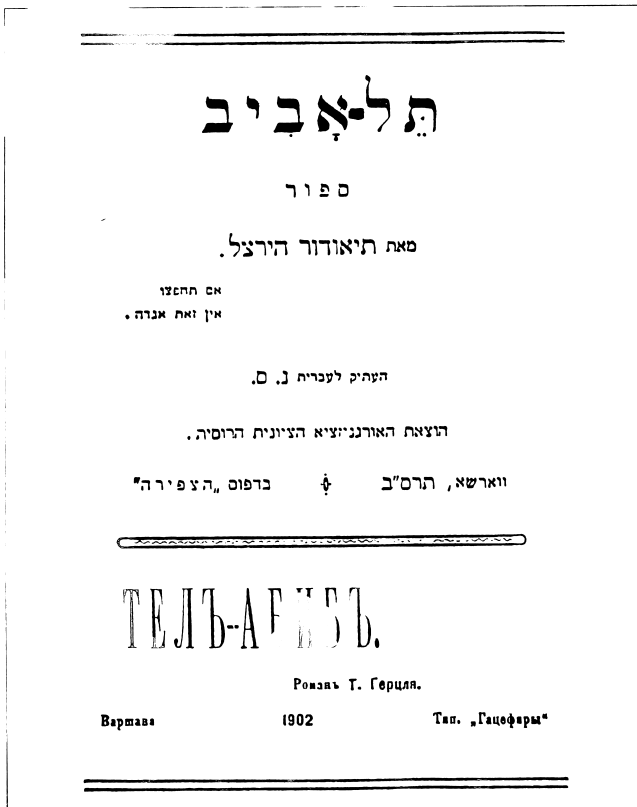
שער "אלטנוילנד" בכתב-ידו של הרצל

את כתיבת "אלטנוילנד" כרוּמֶן אוטופי המתאר את מדינת היהודים בעתיד, בעוד עשרים שנה, הגה הרצל עוד ב-1899, וכבר אז קבע לו את שמו בחקוּתו את שם בית הכנסת המפורסם שבפראג - "אלטנוישול". כתיבת הרומן ארכה כשלוש שנים והוא נדפס ב-1902 (פרקים אחדים ממנו התפרסמו קודם לכן ב"די וולט"). המוטו המפורסם שבשער הספר אינו אלא ראשיתו של משפט תנאי כפול, שהמשכו בא בסוף הרומן כתחילתו של קטע הסיום: "אבל אם לא תרצו, הרי כל מה שסיפרתי לכם בזה אגדה הוא ותישאר אגדה" (על פי תרגומו של דב קמחי; וראה עוד להלן).

שער "אלטנוילנד" במהדורתו הראשונה בגרמנית (לייפציג 1902)

עם צאת ספרו לאור ראה הרצל צורך חיוני דחוף בתרגום ספרו לעברית וליידיש על מנת להביאו בפני המוני ישראל שבמזרח אירופה. ואכן, עוד באותה שנה תורגם הרומן ויצא לאור בשתי שפות אלו בדפוס "הצפירה" שבוארשה. התרגום לעברית בא מידו של נחום סוקולוב והוא קנה את פרסומו, כידוע, בשמו "תל אביב" (השאול משם המקום הבבלי שביחזקאל ג, טו), שבאמצעותו תרגם סוקולוב את המיזוג של אלט (alt - ישן - "תל") עם נוי (neu - חדש - "אביב"). בתרגומו הראשון הזה של סוקולוב ניתרגמה Märchen - "אגדה", אך נוסח המשפט כולו אינו זה המוכר לנו אלא: "אם תחפצו אין זאת אגדה".

שער מחזורת התרגום הראשונה של נחום סוקולוב (נדפסה עוד בחיי הרצל)

אַלְט־נײַלאַנד

ראָמאַן
פון טהעאדאר הערצל.

אויב איהר ווילט
איז דאס ניט קיין בלא מעשה.

איבערזעצט פון ד"ר איס. ע.

וו ארשא, תרס"ב.
דרוק „הצפירה“.

שער מהדורת התרגום הראשון ליידיש מאת איסידאר עליאשעוו
המוטו: "אויב איהר ווילט איז דאס ניט קיין בלא מעשה"

סמוך לפרסומו של "אלטנוילנד" ניתכה עליו חמת ביקורתו הנוקבת של אחד-העם, מתנגדו החרוף והעקבי של הרצל, אשר פרסם מאמר מלגלג בגנות הספר. מאמר זה נתפרסם תחילה ברוסית (ב"ווסחוד" של ינואר 1903) ורק אחר כך בעברית (השֶׁלֶח, כסלו תרס"ג; אמנם אחד-העם לא התכוון לסדר פרסום זה, אולם צאת "השֶׁלֶח" לאור התעכבה, ולפיכך פורסמה הגרסה הרוסית קודם לעברית). ביקורת זו הכעיסה את הרצל מאוד ועוררה את "פולמוס אלטנוילנד" שהקיף את התנועה הציונית הצעירה והקדים בשנה אחת את "פולמוס אוגנדה" (וראה על כך בהרחבה במאמרה של שולמית

לסקוב, "הריב על אודות אלטנוילנד", הציונות טו [תשנ"א], עמ' 35-54). במאמרו זה ציטט אחד-העם את המוטו של הספר, ובעשותו כן לא העתיק מתרגומו של סוקולוב (שאפשר שאף טרם יצא לאור בשעת כתיבת הדברים) אלא תרגמו בעצמו בזו הלשון: "אם רוצים אתם בכך אין זו בדותא" (על פרשת דרכים, מהדורה שלישית, ברלין תר"ף, עמ' קמה [= כל כתבי אחד-העם, תל-אביב תשי"ז, עמ' שיד]).

הנה כי כן אנו רואים, שסמוך לצאת הרומן לאור, ועוד בחיי הרצל, הנוסח העברי הידוע "אם תרצו אין זו אגדה" טרם נולד.

לאחר "תל אביב" של סוקולוב ניתרגם "אלטנוילנד" לעברית עוד פעמיים. האחת היא תרגומו של דב קמחי - "אלטנוילנד (ארץ עתיקה חדשה)", שיצא לאור בתל-אביב בשנת תרצ"ד (1934). בתרגום זה כבר מתקרב נוסח המוטו אל זה המוכר לנו, אלא שעדיין הוא שונה ממנו במילה אחת: "אם תרצו אין זאת אגדה" - לא זו (כבלשון חז"ל) כי אם זאת (כבלשון מקרא). בנוסח זה דבק קמחי גם בתרגום ספרו הביוגרפי של אלכס ביין "תיאודור הרצל", שיצא לאור אף הוא בתל-אביב ובאותה שנה, וגם שם תרגם: "אם תרצו אין זאת אגדה" (עיין שם, עמ' 530).

מתי בדיוק נתקבל הנוסח השגור בפי כול "אם תרצו אין זו אגדה" ומי הראשון שניסחו כך, לא עלה בידי לגלות. אך ותיקי היישוב יעידו שכך למדוהו וכך שמעוהו והשמיעוהו בעל-פה, בשיר ובכתב בבית הספר ובתנועת הנוער, בעצרות ובכינוסים, באספות-עם ובהפגנות וכל כיוצא באלו (ותודתי לשולמית לסקוב וליפה פרל שמסרו לי בזה עדות עצמן מימי נעוריהן בארץ).

עדות כתובה שנוסח זה כבר היה ידוע בשנות השלושים (בזמן שקמחי תרגם את "אלטנוילנד" ונקט לשון "זאת") באה לנו בעקיפין מן הרומן "יימות המשיח" של י"ד ברקוביץ, שנדפס לראשונה בתל-אביב בשנת תרצ"ח (1938). רקעו של הרומן הוא תחילת שנות השלושים באמריקה ובארץ-ישראל, ובו אנו מוצאים, כאמור, את הנוסח הידוע והמקובל של הסיסמה:

בין שאר הדברים שהיו מחזקים בלבה את האמונה בגאולת ישראל וארצו, ידעה שולמית גם את דבר נבואתו של הרצל לעם היהודים: "אם תרצו אין זו אגדה".

כתבי י"ד ברקוביץ, א, תל-אביב תשי"ט, עמ' שצה

לעומת זאת, בשנות החמישים, וכבר במדינת ישראל, עדיין נמצא מי

שנוקט בנוסחו של מוטו זה לשון "זאת" (ואולי כאימוץ מכאני של המצוי בתרגומו של קמחי). כך, למשל, בספרו של קרל רוזנפלד, הרצל הסופר, שתורגם (מגרמנית?) בידי י' טולקס ויצא לאור בתל-אביב בשנת תשי"ד (1954) (ראה שם, עמ' 191).

ואשר להופעת הנוסח המקובל בפתיחת "אלטנוילנד" עצמו, הנה רק בתרגומו המחודש של שמואל שניצר, שהוצא לאור, כנאמר בשער המהדורה, בחסותה של הוועדה המשותפת של ממשלת ישראל והסוכנות היהודית לציון מאה שנה להולדת הרצל (חיפה תשכ"א), רק שם מנוסח לראשונה המוטו הזה בלשון שקנתה לה אחיזה מקדמת דנא: "אם תרצו אין זו אגדה".

הידעת?

השמות **עָקָם**, **עָרָם**, **חֲשָׁךְ**, **אֶרֶץ** יש להן צורות חלופיות בשורוק: **עָקוּם**, **עָרוּם**, **חֲשׁוּךְ** ואף **אֶרוּךְ**. נטייתם של הראשונים על דרך הדגושים - **עָקָמִים**, **עָרָמִים**, **חֲשָׁכִים**, **אֶרְכִים** (כשאר אחיהם שבקבוצה זו: **צִהָרִים**, **רְטָבִים** וכיו"ב), ונטייתן של הצורות החלופיות - בקיום השורוק: **עָקוּמִים**, **עָרוּמִים**, **חֲשׁוּכִים** ואף **אֶרוּכִים**.

צורה אחרונה זו - **אֶרוּךְ-אֶרוּכִים** - ידועה היטב בספרות שלאחר המקרא והיא מצויה בהגייתם של אשכנזים רבים בתפילתם (בברכת החודש): "שתתן לנו חיים **אֶרוּכִים**" ואף בנוסח של התוספת המיוחדת לברכת המזון הנאמרת בליל סדר פסח: "הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב, ליום שכולו **אֶרוּךְ**..."

[וראה כללי החולם, וזיכרונות האקדמית ללשון העברית יט-כ (תשל"ב-תשל"ג), עמ' 7, ולשונו לעם מג (תשנ"ב), א, עמ' 38-39.]